

5. Войнович В.М. Українська міфологія / В.М. Войнович. – К. : Либідь, 2005. – 664 с.
6. Голан А. Мифы и символы / А. Голан. – Москва :Руслит; Иерусалим: Тарбут, 1994. – 375 с.
7. Гуцал В.А. Ідол із села Пижівка / В.А. Гуцал, П.А. Болтанюк // Матеріали XIII Подільської історико-краєзнавчої конференції: [присвяченої 80-річчю від дня народження І.С. Винокура] / О.М. Завальнюк (голова), В.І. Войтенко (співголова), Л.В. Баженов (відп. редактор) та ін. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2010. – С. 161-164.
8. Козак Д.Н. Етнокультурні процеси на теренах українського Подністров'я в першій половині I тис. н. е. / Д.Н. Козак // Археологічні дослідження Львівського університету. – 2006. – Вип. 9. – С. 211-234.
9. Науковий архів Інституту археології НАН України 1951/96 Брайчевский М.Ю. Отчет о работе Средне-Днестровской экспедиции 1951 г., 44 л.
10. Рыбаков Б.А. Язычество древних славян / Б.А. Рыбаков. – М. : Наука, Институт Археологии, 1981. – 606 с.
11. Семенчук С.О. Археологічні свідчення про ранньослов'янський язичницький комплекс в с. Іванківці на Середньому Дністрі С.О. Семенчук // «Археологія & Фортифікація Середнього Подністров'я». Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції на честь 10-річчя створення відділу старожитностей Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника / [редкол.: В.С. Травінський (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2011. – С. 31-35.
12. Семенчук С.О. Язичницька скульптура з Археологічної карти Ю.Й. Січинського в Середньому Подністров'ї / С.О. Семенчук // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвячений 120-тій річниці заснування Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2010. – С. 97-100.
13. Стефанович М. Жолобокподібні заглиблення на скелях Карпат / М. Стефанович // Наукова конференція: Скелі й печери в історії і культурі стародавнього населення України. – Львів, 1995. – 101-106.

Володимир Добрянський
археолог, краєзнавець

АРХЕОЛОГІЧНЕ ОБСТЕЖЕННЯ СКЕЛЬНОГО ГРОТУ В СЕЛІ УГРИНЬ БІЛЯ МІСТА ЧОРТКОВА

Стаття присвячена результатам археологічно-спелеологічного обстеження печерного гроту «Легенда», що розташована біля села Угринь коло міста Чорткова Тернопільської області.

Ключові слова: печера, хрест, руна, стела, жертвний камінь, святилище.

Тернопільська область відома великою кількістю скельних порожнин. За попередніми підрахунками в 70 населених пунктах області налічується понад 100 печер, гротів, навісів. Ці природні утворення цікавлять фахівців різних наукових дисциплін – геологів. Палеонтологів, екологів, медиків [5]. Останнім часом печери досить стали популярними в туристичній сфері (Кришталева, Вертеба, Млинки). Ці природні утворення здавна використовувалися людьми для проживання, захисту в разі небезпеки, укриття в негоду, як святилища та культові центри [6]. Але не всі природні порожнини ще відкриті, а багато з них в достатній мірі вивчені. Часом, досліджуючи вкотре ту саму пам'ятку, людина може виявити там нові цікаві деталі, які не помічалися раніше [4].

Аналогічний приклад стосується невеликої печери в селі Угринь, яке розташоване неподалік м. Чорткова Тернопільської області.

Печера «Легенда» відкрита і досліджувалася автором на початку 90-х років ХХ ст. [2, с. 30; 3, с. 159]. Знаходиться на високому скельному березі лівої течії р. Серет біля гори Чортківської (висота 298,3 м над рівнем моря за Балтійською системою висот) в 1,5 км північніше села Угринь. Вона має довжину 11 метрів. Вхідна частина має зал довжиною 3,2 м та ширину 1,5-1,8 м. Її вхідна склепінчаста будова у формі аркоконтрбутана. Далі вхід звужується від 1 до 0,5 м в кінець ходу, має завал. Тут верхня частина загострена, має поздовжню тріщину. По всій ймовірності геологічно вона сформована як корозійна тріщина в білому вапняку.

Дно печери має відклади середнього та дрібного каменю – вапняку, який перемішаний пісчано-гумусним ґрунтом чорного кольору, який проник сюди внаслідок замулювання дощовими та паводковими водами та частково зсувом ґрунту з верхнього схилу гори. В цих перевідкладених породах зібрано значну кількість остеологічного матеріалу – це дрібні кістки диких тварин.

В 30 метрах південніше від входу печери знаходиться великий кам'яний валун-жертвник, на якому висічені поздовжні насічки.

В 70 метрах на захід від входу печери знаходився ще один валун. Його розміри становили біля 1,20 x 0,70 м. На цьому камені було вибито зображення людської стопи та круглу лунку діаметром 7-8 см, глибиною 0,5 см. На жаль, з невідомих причин цей кам'яний валун між 2007-2010 рр. зник.

Хочемо зазначити, що кам'яні валуни. На яких зображена людська стопа, відомі з м. Почаєва та села Бережці Кременецького району Тернопільської області, сіл Підкамінь та Паньківці Бродівського району Львівської області [1, с. 49-52], с. Дем'янківці Дунаєвського району Хмельницької області [7, с. 46].

При обстеженні скельної порожнини встановлено, що зліва біля входу до печери (північна ділянка) досліджено та занотовано висічений у скельній породі грецький рівнораменний хрест. На ньому дві бокові та верхній край кінцівок з'єднуються стилізованими трикутниками. Вони уособлюють Трійцю або іпостас Ісуса Христа як Сина Бога, Отця і Духа Святого. Нижній край хреста стоїть на стилізованій чотирикутній двоступінчастій підставці, що означає Голгофу. Зліва та справа від нього спостерігаємо прорисовані церковнослов'янські кириличні літери «И» та «Х», що означають «Ісус Христос».

Поряд з хрестом є зображення нібито хреста, обрамленого в арку. Насправді семантика та сюжет символізують стилізоване вікно або двері входження до раю. Нижче цих символів знаходиться двоступінчаста висічена у скелі ніша. Вона призначалася як підставка до лампадки, молитовника та інших предметів і речей християнського культу. На першій сходинці цієї ніші прослідковується нечіткий кириличний напис, але з якихось причин він стертий. Тут можна прочитати лише першу літеру – «Г» або «Б». На протилежній, південній частині входу до печери є зображення ще одного хреста з невеликими чотирикутнікоподібними перемичками на кінцях раменів.

Аналізуючи семантику наскельних християнських символів, можна ствердити, що тут знаходилася печерна келія монаха-самітника. Пов'язана вона з культом святого Онуфрія. Його культ був поширений у Галичині в період пізнього середньовіччя. Функціонування цього скита припадає у хронологічних межах на XV-XVIII ст.

Зовсім несподіване відкриття зроблене лише нещодавно. Ретельно досліджуючи цей грот, автору вдалося виявити у ньому давньогермацькі рунічні написи. Так, при вході до печери виявлено напис трьох рун (фото 1). Перша Еваз (у транскрипції означає латинський звук «е»), друга Хаггал («х»), а наступна – Вуньйо («w»). У поєднанні цих рун читається «ehw», що з давньогерманської ехва або ахва означає «річка» [12, с. 81]. Окремі рунічні знаки виявлені в печері. Так, біля зображеного грецького хреста та символічних двеврей входження до раю є вибита руна Науд (перекладається як «нужда», у транскрипції означає звук «n»). У ритуально-магічному значенні вона символізувала примушування та вирішення проблем.

Фото 1. Рунічний напис біля північного входу до печери «Легенда» в с. Угринь.

Під час висікання у скельній породі двоступінчастої підставки-ніші середньовічним монахом частково знищена верхня частина руни Тейваз («тюр», фонетичний звук «t»). Вона означала символ війни (фото 2).

Фото 2. Зображення рунічних та християнських символів (північна ділянка печери «Легенда» с. Угринь)

Ледь далі знаходиться руна Кеназ («Факел», фонетичне звучання «к», «д», «ng»), що відносяться до молодших скандинавських рун (IX-XI) Вона – руна таланту. Під нею висічена руна Дагас («день», фонетичний звук «d») – відображає гармонійні зміни. За ними зображено очевидно руна Алгіз («лось», фонетичний звук «г» («z»)) – вона є символом захисту від злих сил. Можливо, що це руна Кеназ («Факел», фонетичне звучання «к», «g», «ng»), яка відноситься до молодших скандинавських рун (IX-XI). За магічним символом це руна таланту (фото 3).

На південній, протилежній частині входу до печери зображено руна Гебо («дар», фонетичний звук «g» або «y»). Ця руна символізує любов.

За п'ять метрів південніше до печери є природні геологічні утворення, схожі на прямовислі стели. На одному з них теж простежуються рунічні знаки. Так, на крайній лівій частині стели вибито дві руни Іса («лід», «вода», фонетичний звук «i»). Ця руна означає, що ті чи інші обставини зберігалися у подальшому виді. На правому краї стели є зображення (як і в печері) руни Науд, під якою читається нібито слово «fui». По всій ймовірності вони прорисовані в перевернутому вигляді. Перша руна Феху («скот», «майно», фонетичний звук «f»). Вона була пов'язана з фінансами і використовувалася для вирішення проблем такого роду. Наступна – Уруз («зубр», фонетичний звук «u») – руна сили, упевненості в собі. Наступна руна Іса. Інший варіант це символічне сполучення рун читається як «aui», де перша руна Ансуз («Бог», фонетичний звук «a»). Поки що значення цього слова встановити не вдалося.

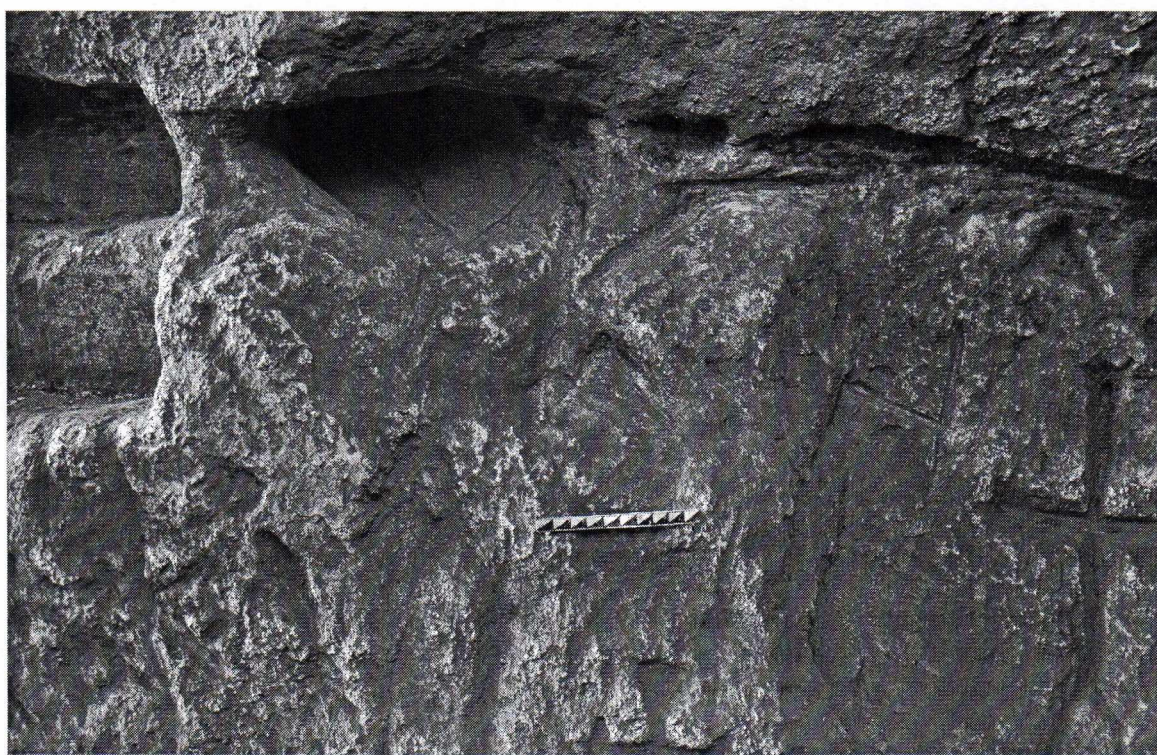

Фото 3. Рунічні знаки північної ділянки печери «Легенда», с. Угринь

Друга лінія знаків зображує руну Іса, потім – Лагус («озеро», фонетичний звук «l»). Вона мала значення для підсилення інтуїції та передчуття. Або це за шведсько-норвезьким варіантом (IX-XI) руна Тюр (фонетичне звучання «t», «d», «nd») Далі йдуть нечіткі зображення, у кінці яких висічена руна Іса.

На третьому ряді спостерігаємо руну Іса. Те саме спостерігаємо у четвертому ряді – тут лише прочитується руна Уруз, далі написи важко прочитати.

За трикутникомподібною стелою є інша, конусоподібна, але значно менших розмірів. На ній вдалося простежити руну Феку скандинавського, так званого «наметового» типу. Жаль, проте обидві стели з плином часу під дією дощу, снігу та вивітрювання піддалися сильній ерозії. Тому в більшості випадків залишилися на сьогодні нечіткі і прочитати їх неможливо.

Варто зазначити, що рунічне письмо – це алфавіт, який застосовувався у германців з II-III ст. до пізнього середньовіччя. Склад цього алфавіту та саме написання рун з часом мінялося. Розрізняють старші, або загальногерманські руни (до IX ст.), куди входило 24 знаки, та молодші (скандинавські), які зазнали модифікації рунічного письма («пунктовані», «безствольні», «дальські») [8]. Скандинавська руна «наметового» типу Феку саме зображена на конусоподібній стелі. Всі решта відносяться як до старших рун у печері з Угорщини та на стелі та до молодших (IX-XI). Написання їх попередньо можна датувати між III-IX ст. та IX-XI ст.

У перекладі із давньоскандинавської «gup», давньонімецької «gupa» вони пов'язані з германським коренем «gu», готським «gupa», що означає «таємниця», а також з давньонімецьким «gupen» (теперішній мові «gaupen»), означає «тамниця шептати». Тому давні германці використовували руни не лише як засіб письма, а й надавали їм містичних властивостей, що часто застосовували у магії, чаклунстві, ворожінні [9; 11].

У такому випадку простежується поєднання певних магичних закодованих слів та символів, що має сакральне значення. Тому пам'ятка з Угорщини є унікальною, що не має собі аналогів не лише у нас, в Україні, а й на території Східної Європи.

Адже наскельні написи відомі у Розгірчі, Труханові, Синевирському Вижньому у Карпатах [1, с. 7-13], але вони в жодному випадку не пов'язані з германськими рунами.

На Середньому Подністров'ї германської руни Algiz лише виявлені при обстеженні в скельних порожнинах в с. Жванець Хмельницької області та с. Стіна Вінницької області [10, с. 230-237]. Таким чином, за аналізами обстежень печери «Легенда» та її території встановлюємо, що тут знаходилося ранньосередньовічне язичницьке святилище та було великим культовим центром, а в часи пізнього середньовіччя використовувалася печера як келія монаха-самітника, пов'язана з культом святого Онуфрія.

Важливе значення відіграють виявлені давньогерманські рунічні написи. В майбутньому їх подальше лінгвістичне дослідження та аналіз дасть змогу краще вивчити стародавню історію Середнього Подністров'я, пов'язані з перебуванням та проживанням германців на теренах цих земель.

Список використаної літератури:

1. Бандрівський М. Сварожі лики – Львів: Логос, 1992.
2. Добрянський В. Збруцький ідол: язичництво і християнство. Мандрівка в минуле // Тернопіль. – № 4-5. – 1996. – С. 36-38.
3. Добрянський В. Збруцький ідол. Погляд крізь призму років // Золота пектораль. № 1-2. – 2011. – С. 153-156.
4. Добрянський В. Пам'ятка давньої писемності // Голос народу – № 37 від 7 вересня 2012 р.
5. Добрянський В. Дослідження карстових порожнин Бучацького району в контексті вивчення стародавньої історії краю // Наукові записки Національного заповідника «Замки Тернопілля» – Збараж, 2012 (в друці).
6. Добрянський В. Археологічно-спелеологічне обстеження скельних порожнин на півдні Тернопільщини // Наукові записки Національного заповідника «Замки Тернопілля» – Збараж, 2012 (в друці).
7. Захар'єв І. Печери і скелі Центрального Поділля: пошуки, знахідки, проблеми збереження // Скелі і печери в історії і культурі стародавнього населення України – Львів, 1995. – С. 44-47.
8. Лингвистический энциклопедический словарь – Москва: Советская энциклопедия, 1990.
9. Мельникова Е.А. Скандинавские рунические надписи – Москва: Восточная литература, 2001.
10. Нечитайло П. Буквенні знаки і написи у печерних монастирях Середнього Подністров'я // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. Археологія Тернопільщини – Тернопіль: Джура, 2003. – С. 230-237.
11. Платов А.В. Руны: Два тысячелетия магической традиции – Москва: Вече, 2011.
12. Тищенко К. Іншомовні топоніми України. Етимологічний словник-посібник – Тернопіль: Мандрівець, 2010.